

BİR EĞİTİM METODU OLARAK TEHDİT VE KORKUTMA İÇEREN NİNNİLER VE BUNLARIN JUNG'UN 'ORTAK BİLİNÇDİŞİ' KAVRAMI AÇISINDAN TAHLİLİ*

Ali TORUN**

Kübra YILDIZ***

“Us'ta hiçbir şey yoktur ki, daha önce duyularda yaşanmamış olsun.”

Leibnitz

ÖZET

Folklor ürünlerinde halkın yaşama düzeni, sanat zevki, dünya görüşü, din anlayışı, düşünüş ve inanış sistemi ve bütün bunlarla ilgili gelenek ve görenekler bulunur. Kuşkusuz ki halk kendisini en doğal haliyle halk edebiyatı ürünlerinde sergiler. Halk edebiyatı ürünlerinin en belirgin niteliği ‘kalıplaşma’ özelliğidir. Şekil ve yapılar da kalıplaşmalar olduğu gibi söylemlerde de kalıplaşmalar olduğu görülmektedir. Bu bağlamda Türk halk edebiyatının manzum ürünleri işlevsellikleri sebebiyle söylendiği topluma ait ipuçları taşıyan metinlerdir. Bu ürünlerden biri olan ninniler, bebeği uyutmak için söylenen dörtlükler olmalarının dışında işlevselliği sebebiyle söylendiği topluma ait ipuçları taşıyan folklor ürünleridir. Bu gerçekten hareketle tehdit ve korkutma mahiyetindeki ninniler Albert Bandura'nın Sosyal Bilişsel Öğrenme Kuramındaki “sembolleştirme kapasitesi” kavramından yola çıkılarak çözümlenmeye çalışılmakta ve bu aşamada C. G. Jung'un “ortak bilinçdışı” kavramından da yararlanılmaktadır. Bu çalışmada informal eğitimin bir parçası olarak nitelendirilebileceğimiz ninnilerin - daha özelde tehdit ve korkutma içeren ninnilerin - “eğitim metodu” olarak bir işlev üstlendiği sonucuna ulaşılmıştır. Bu bağlamda sembolleştirme kapasitesini dolduran araçlardan biri de ninnilerdir. Dolayısıyla ilk öğrenmelerimizi ninniler aracılığıyla gerçekleştiririz ve bu öğrenme, informal eğitimin ilk basamaklarından biridir.

Sonuç olarak bu çalışmada Türk halk edebiyatı ürünlerinden biri olan ninnilerden yararlanılarak sembollerin nasıl öğrenildiği sosyal bilişsel öğrenme kuramıyla çözümlenmektedir. Jung'un ‘ortak bilinçdışı’ kavramı ile de sembollerin ilk çıkış noktaları yani orijinleri irdelenmektedir.

Anahtar Kelimeler: Sosyal Bilişsel Öğrenme Kuramı, Sembolleştirme Kapasitesi, Toplumsal Kalıtım, Ortak Bilinçdışı, Ninni.

*Bu makale Crosscheck sistemi tarafından taranmış ve bu sistem sonuçlarına göre orijinal bir makale olduğu tespit edilmiştir.

** Prof. Dr. Dumlupınar Üniversitesi, Türk Dili ve Edebiyatı, El-mek: halkedebiyatidpu@gmail.com

*** Dumlupınar Üniversitesi - Türk Dili ve Edebiyatı Bölümü - Tezli Yüksek Lisans Öğrencisi

LULLABIES CONTAINING THE THREATS AND INTIMIDATION AS A TRAINING METHOD AND THESE ANALYSIS IN TERMS OF JUNG'S 'COMMON UNCONSCIOUS' CONCEPT

ABSTRACT

There are people's living arrangement, art taste, world view, understanding of religion, thinking and relief system and with all relevant customs and traditions in the folklore products. Of course, people shows themselves in the most natural way in the folklore products. The most obvious feature of products of folk literature is "stereotype" feature. There are also stereotypes in the expressions as well as shapes and structures. In this context, verse products of folk literature is texts which carry hints of said society due to their functionality. Lullabies that one of them, not only for babies sleep, but also folklor products which includes tips of society due to the functionality. Based on this fact lullabies that includes threats and intimidation tries to solve through the concept Albert Bandura's social cognitive learning theory "symbolizing capacity" and at this stage C. G. Jung's "common unconscious" concept is utilized. This study lullabies that can be described as a part of informal education - notably, lullabies that includes threats and intimidation - have function as "training method". In this context, lullabies are one of the methods filling symbolizing capacity. Therefore, the initial learning become through lullabies and this learning is one which is the first steps of informal education.

In this study is resolved how the symbols are learned by using lullabies which are products of Turkish folk literature through social cognitive learning theory. Also exit points of the symbols that is the origins are examined through Jung's 'common unconscious' concept.

Key Words: Social-Cognitive Learning Theory, Symbolizing Capacity, Social Inheritance, Common Unconscious, Lullaby.

GİRİŞ

Eğitim, kişide kalıcı ve istendik davranış kazandırma süreci olarak tanımlana gelmiştir (Ertürk, 1994). Bu teorik tanım dışında eğitimin fonksiyonel tanımı da mevcuttur. Örneğin Kavcar, Edebiyat ve Eğitim adlı yapıtında eğitim hakkında fonksiyonel bir tanım yapar: "*En geniş ve en genel anlamıyla eğitim; çocuk olsun, genç olsun, insanda sosyal hayata ve çağa uygun tutum ve davranış değişikliği sağlamaktır. Eğitimin işlevi, topluma sağlıklı bir uyum yapabilmesi için insanı etkilemektir. Bu etkileme geçmişteki sosyal ve ulusal değerleri tanıtip benimsetme, değerler ve hünerler kazandırma yoluyla olur*" (Kavcar, 1999). Özelde insanı etkileyen eğitim genelde toplumu etkiler. Dolayısıyla kurumlarda verilen formel eğitimin dışında informal eğitimin varlığı ve işlevi gündeme gelir.

Anonim halk edebiyatının en önemli özelliği, ele aldığı *metinlerin* fonksiyonu meselesidir. Anonim halk şiiri olarak adlandırdığımız mani, türkü, ağıt, ninni ve benzeri türler fonksiyonlarının önemi sebebiyle değerlendirilmesi ve araştırılması gereken konulardandır. Bu kaygı ile yola çıkan çalışmada, informal eğitimin bir parçası olarak adlandırabileceğimiz ninnilerin eğitim perspektifinden -daha çok iletişim alanındaki- fonksiyonları incelenecektir.

Turkish Studies

*International Periodical For the Languages, Literature and History of Turkish or Turkic
Volume 8/8 Summer 2013*

Tehdit ve korkutma mahiyetindeki ninniler; Baba ile ilgili, Anne ile ilgili, Umacı, dede, derviş vb. ile ilgili ve hayvanlarla ilgili ninniler olmak üzere 4 başlık altında değerlendirilecektir (Çelebioğlu, 1982). Bu mahiyetteki ninnilerden yola çıkılarak eğitime, yöneltme olgusu gösterilmeye çalışılacaktır. Çalışma süresince kullanılacak metinlerin yorumlanmasında gelişim psikolojisi alanında bilinen ve kullanılan A. Bandura'nın Sosyal Bilişsel Öğrenme Kuramı çalışmaya rehber olacaktır.

Sosyal Bilişsel Öğrenme Kuramı, öğrendiklerimizin çoğunun yakınlarımızdan, çevremizden (sosyal ortamlar) öğrenildiği üzerinde odaklanır. Kuramın dayandığı temel ilkelerden biri Sembolleştirme Kapasitesi'dir. Bandura'ya göre geçmiş ve geleceğin sembolü ya da bilişsel temsilcisi düşünceler, sonraki davranışları etkileyen ya da onlara neden olan materyallerdir. İnsanoğlu, düşünme ve dili kullanabilme gücüne sahip olduğundan geçmiş hafızasında taşıyabilmektedir. Yani bireyler, dış çevre ile zihinsel işlevler arasında etkileşim kurar ve sembolik olarak düşünür (Aydın, 2000; Senemoğlu, 2001; Aydın, 2009; Yeşilyaprak, 2009). Dolayısıyla insanlar, geçirdikleri yaşantıları boyunca zihinlerinde sembolleştirilmiş bilişsel yapılar oluştururlar ve bu yapılar daha sonraki davranışları etkiler, biçimlendirir. Sonuç olarak doğduğumuzdan beri yakınlarımızdakiler yani yaşamımızı geçirdiğimiz sosyal ortamda etkileşimde bulunduğumuz kişiler semboller, işaretler aracılığıyla düşünürler, ifade ederler ve konuşurlar. Biz de yaşadığımız kültürdeki birtakım kültürel kodları (toplumsal kalıtım) bu yolla, çevremizdekilerle iletişim halinde bulunmakla öğreniriz, ediniriz.

İnsanlar, topluluk içindeki iletişimlerini sağlarken kavramlar, semboller, işaretler, numaralar ve kelimeler kullanmaktadırlar. Bütün bunlara psikolojik araç denilmektedir. Folklor ürünlerinde ise bu unsurlara sıkça rastlanmaktadır. Öyle ki ninnilerde ve daha özeldede tehdit ve korkutma mahiyetindeki ninnilerde bu türden iletişimi sağlamaya özgü kavramlar, işaretler ve semboller sıklıkla geçmektedir.

Formel ve informal eğitim, özü gereği çeşitli yaptırımları kapsamaktadır. İnformal eğitimden anlaşılan toplum tarafından gerçekleştirilen bir eğitimidir ve bu türden eğitimde yaptırım bazı *gereklilikler* ile sağlanmıştır. Türk toplumunda da *-malı, -meli* ekleriyle bireylerin davranışlarına çeşitli şekiller verilir ve birey *istenilen* kalıplara sokulur. Freud, bahsedilen yaptırımları süperego kavramı ile ifade ederken Jung, *persona* kavramıyla anlatır. Persona, Eski Yunan tiyatrosunda oyuncuların taktıkları maskedir. Jung'a göre çevre ile kişi arasındaki uzlaşma, insanın dünya ile ilişkilerinde takındığı tavidir (Jung, 1997: 407). Dolayısıyla bireyin yaşadığı toplum ile uzlaştığı alanıdır persona. Örneğin; bir kişi yalnız başına yemek yerken *yemek adabına* uymadan mesela yemek araçları kullanmadan yemek yiyebilir. Ancak aynı kişi yalnız olmadığında ya da bir lokantada yemek yerken ne kadar aç olursa olsun bulunduğu ortama uyarak yemek yer. Kısacası persona, yaşanan toplumun uyulması gerekli normlarıdır. Bu bağlamda tehdit içeren ninniler (bunun dışında atasözleri, efsaneler,...) bilincin süperego veya persona alanına etki eder.

İlk başlarda pek çok uzman mitolojik anlatıları veya söylenceleri dış çevrenin simgeleri olarak görmüşlerdir. Anlatıları yaratanların yani o dönem insanların doğayı gözlemledikleri ve insan davranışlarını bu gözlemlere bağlı olarak yorumlandığı fikri ön plandaydı. 20. yy'da ise Freud, Jung gibi uzmanların çalışmaları ile anlatıların bilinçaltı ile bağlantılı olduğu fikri önem kazanmaya başlamıştır. Anılan düşünürler, anlatıları insanın bilinçaltındaki istek, korku ve güdülerin bir ifadesi olarak görmüşlerdir. Örneğin Carl G. Jung, Carl Kerenyi, Erich Neumann, Joseph Campbell ve daha çokları söylenceleri ortaklaşa bilinçaltının (ortak bilinçdışı) bir ifadesi olarak görürler. Bu düşünürlere göre, doğuştan gelen psikolojik özellikler, tüm dünyada ve tarih boyunca insanların yaşamın akışına nasıl yanıt verdiklerini, ne gibi deneyimler yaşadıklarını belirler. İnsanın ortak bilinçdışı anne, çocuk, kahraman gibi dünya mitolojilerinde de görülen arketipleri içerir. Kısacası dünyanın her tarafında çeşitli anlatıların pek çok benzer konu içermesi

Turkish Studies

International Periodical For the Languages, Literature and History of Turkish or Turkic
Volume 8/8 Summer 2013

ve bu anlatılar içerisindeki *ortak/benzer* unsurların varlığı ortak bilinçdışının varlığını göstermektedir. Ancak bu temaların işlenişinin farklı olması ise her kültürün kendine özel fiziksel, toplumsal, ekonomik ve siyasal koşullarının arketipleri etkileyişinden başka bir şey değildir (Rosenberg, 2007: 25). Örneğin, yedi (7) sayısı Türk mitolojisinde, Yunan mitolojisinde, İslami inanışlarda ve dünya halklarının masal ve hikâyelerinde görülen ortak motiflerden yani ortak bilinçdışı arketiplerinden birisidir. Tanrı Ülgen'in yedi oğlu ve kızı vardır. Yunan mitolojisinde Niobe adlı mitolojik varlığın yedi kızı ve yedi oğlu olduğuna inanılır. Orta Asya Türk düşüncesinde dünyanın yedi ikliminin olduğuna inanılır. Japon mitolojisinde Yedi Şanslı Tanrı inancı vardır. İslam inancında Allah'ın göğü yedi katlı yarattığına inanılır (Türk mitolojisinde de göğün katlarının 7 veya 9 olduğu inancı vardır). Bunun yanı sıra Yedi Uyurlar (Ashab-ı Kehf), cehennemın yedi kapısının olduğu ile ilgili Kura'an'daki el-Hicr Suresi, Kabe'nin yedi defa tavaf edilmesi, Hristiyanlıkta 7 *Ölümcül Günahın* temel günahlar olarak görülmesi, vb. gibi örnekler benzer sembollerin farklı şekillerde olsa da ortaya çıktığını göstermektedir. Yedi arketipi günümüzde de farklı işleniş temaları ile varlığını korumaktadır. Türk toplumunda soyun yedi göbeğe kadar dayandırılması veya batı edebiyatında yer etmiş masallardan biri olan *Pamuk Prenses ve Yedi Cüceler* masalındaki yedi sayısı veya Dünyanın Yedi Harikası, vs. bunların hepsi ortak bilinçdışındaki yedi sayısının farklı görünümünden başka bir şey değildir.

Analitik psikolojinin kurucusu Jung, kavramlaştırdığı *ortak bilinçdışı* ile bir anlamda Bandura'nın sembolleştirme kapasitesinin anlaşılmasına da katkı sağlamaktadır. Bu bağlamda Jung ortak bilinç dışında bulunan unsurlara, sembollere *arketip* adını vermektedir. *“Bazı insanların bilincine varamadığı birtakım nesnelere, diğer bazı insanların bilinç alanında bulunur. Ben bu tür içerikleri kendisinde barındıran kategoriye ruhsal bilinçdışı ya da kişisel bilinçdışı diye niteliyorum; çünkü bizim görebildiğimiz kadarıyla, salt kişisel öğeleri kapsıyor. Öyle öğeler ki, bütünüyle insanın kişiliğini oluşturmaktadır”* (Jung, 1996: 51). Jung'a göre bu alanda bulunan kalıpsal tepkiler: korku, tehdit, tehlike, yalnızlık, çocuk-anababa, doğum-ölüm, aydınlık-karanlık gibi tepkileri içerir (Jung, 1997: 33). *“Bunların yanı sıra bilinçsiz içerikler ise bir kökene dayanan öğelerden oluşmaktadır. Bu tür içeriklerin, kendilerini ötekilerden ayıran belirgin bir özellikleri vardır; taşıdıkları mitolojik karakter. İnsanın üzerinde belli bir kişinin değil, genellikle tüm insanlığın ortak malıymış gibi bir izlenim bırakırlar. Bu ortak temel örneklerle arketip adını verelim. Bu arketipler mitolojik motifler içerirler. Katıksız mitolojik motiflere masallarda, mitlerde, efsanelerde ve folklorda rastlamaktayız. Bunlardan birkaçı: kurtarıcı kahraman, ejderha, kahramanı yutan canavar, ... Dolayısıyla ben bunları kişisel olmayan ya da ortak/kolektif bilinçdışı diye niteliyorum”* (Jung, 1996: 51). Özellikle korku içeren ninnilerde (baba, dede, derviş, öcü (Umay), kurt, kedi, köpek, ... gibi unsurlar) Türk toplumunun ortak bilinçdışında mitoloji ile bağı bulunan sembollere ya da genetik kültürel kodlara rastlanmaktadır.

Sonuç olarak arketip, ilk motiflerdendir. Bu ilk motiflerin, nasıl ortaya çıktıkları tam olarak bilinmemektedir. İnsanın iç dünyasında ya da bilinçdışında, eski uygarlıklara ait çok sayıda sembol gizli kalmıştır. Psikologlara göre usta yaşanan hiçbir şey unutulmaz ve şekil değiştirerek yaşamaya devam eder. Anlatıların yeniden ve yeniden yaratılması bu anlamda eski motiflerin değişiminden başka bir şey değildir (Beydili, 2005: 68). Ulu Ana, İlahe Ana ve benzeri adlarla bilinen ilk mitolojik bütüncüllükten kopup ayrılan motiflerin mitolojik anlam bakımından zıt yönlerde değişim geçirmeleri mitolojik kurallara tabidir (Beydili, 2005: 301). Bu bağlamda Umay-Kara Umay-Umacı dönüşümü ya da Yeraltı Tanrısı-Palyaço dönüşümü de anılan kurala tabidir. Örneğin Palyaço, tüm dünya halklarında bilinmekle beraber ilk çıkış noktası mitolojiktir aslında. Mitolojide yer altının kötü ruhlarından biri olan Palyaço, bugün özellikle çocukları eğlendiren bir karakter olarak pozitif yönde bir dönüşüm geçirmiştir.

Turkish Studies

International Periodical For the Languages, Literature and History of Turkish or Turkic
Volume 8/8 Summer 2013

Temel olarak tehdit ve korku içeren ninnilerde Türk toplumundaki birçok sembol bulunmaktadır. Bu bağlamda en genel tanımlamasıyla ninni; anne veya bir aile büyüğü tarafından, çoğunlukla çocukları kolay uyutmak, ağlamasını susturmak, bazen de sevmek için hususi bir beste ile söylenen ve bir takım duygu, düşünce, inanç, umut ve hayalleri, sevinç ve acıları ihtiva eden yani kişinin o andaki halet-i ruhiyesini yansıtır mahiyette olan ve mısra sonlarına bir takım klişe sözler ilave edilerek ezgi ile terennüm edilen manzum sözlerdir (Onay, 1928; Çelebioğlu, 1982; Elçin, 1986; Batur, 1998; Kaya, 1999). Bu tanımda dikkat edilmesi gereken nokta ninni söyleyenin *o andaki halet-i ruhiyesinin yansıtır mahiyette olması* durumudur. Yani ninni söyleyen biri önceden üretilmiş bir ninniye söylerken *o andaki halet-i ruhiyesi* değiştiği vakit ninniye yeniden üretmektedir. Bu yeniden üretim aşamasında ninniden bazı unsurlar çıkarılmakta, bazı unsurlar eklenmektedir. Çıkarım-eklenme sürecinde ise ninniler bilinçli ya da bilinçsiz bazı işlevler üstlenir.

Araştırmacılar ninnilerin işlevlerini üç ana grupta toplamaktadır. Bunlar aile açısından işlevi, gelişim alanındaki işlevi ve iletişim alanındaki işlevi olarak sıralanabilir. (Güneş, 2010: 30). Çalışmada ise daha çok gelişim alanındaki işlevinde *dil* konusu üzerinde durulacak ve iletişim alanındaki işlevinde toplumsal kalıtımı sağlayan *kültür aktarımı* işlevi üzerinde durulacaktır.

Ninniler işlevsel olarak daha çok bebeği uyutmakta kullanılmaktadır. Ninnilerin müzikal yapısı gereği kendine özgü rahatlatıcı bir ezgisi vardır. Bu ezgi psikolojik ve fiziksel olarak bebeğin rahatlamasını ve sakinleşmesini, kolaylıkla uyumasını mümkün kılmaktadır ve dolaylı olarak da ailenin rahatlamasını sağlamaktadır. Bu çıkarım çeşitli bilimsel araştırmalar tarafından da desteklenmektedir (Araştırma hak. bkz.: Trehub, 2001, Akt: Kabadayı, 2009).

Ninnilerin gelişim alanındaki işlevi ise bebeğin dil, zihinsel, duygusal ve bedensel gelişimine önemli katkılar sağlamaktadır. Yatmadan önce söylenen ninni çocuğu uykuya hazırlamakta ve güven vermektedir. Araştırmalar göstermiştir ki ninniler erken yaşlardaki zihinsel gelişime yardımcı olmaktadır (Araştırma hak. bkz.: Dehaene-Lambertz vd. 2002, Akt: Güneş, 2010).

Bir insana anadilini; konuşma dilinin bütün incelikleriyle zenginleştirilmiş masallar, destanlar, maniler, ninniler, atasözleri, ikilemeler öğretebilir. Bu bağlamda çocuğun dilinde başkalarının payı, onların çocuklarla olan ilişkileri ile doğru orantılıdır (Aksan, 2004: 174). Sürekli tekrarlanan ninniler çocuğun seslere, ses ayrıntılarına, hece ve kelimelere dikkat etmesini, bunları tanımasını zorunlu kılmaktadır. Bu süreçte çocuk annesini dikkatle izlemekte, söylediklerine eşlik etmekte, sözleri anlamaya çalışmaktadır (Güneş, 2010: 31). Çocuğun ses gelişimi için çevrenin ve özellikle anne sesinin ayrı bir önemi vardır. Dolayısıyla çocuk zamanla ses ayrımlarını fark edebilmekte ve ana dilini öğrenmeye başlamaktadır. Kuşkusuz ki bu yolla çocuklara ilk ana dil eğitimi verilmektedir. Sonuç olarak anne, baba ve çevrenin bebek ile erken dönemden itibaren kurdukları iletişim bebeğin ana dilini öğrenmesinin temelini oluşturmaktadır (Lewis, 1982; Bee, 1992; Bahrck vd. 1998, Akt: Urgan, 2008).

Ninnilerin iletişim alanındaki işlevleri ise daha karmaşık bir yapı içermektedir. Ninni anne ile çocuk arasındaki ilk iletişimdir. Anne ninnilerle çocuğuna seslenmekte, onunla iletişim ve etkileşim kurmaktadır. Ninniler ayrıca çocuğun sözlü gelenekle tanışmasını sağlamaktadır. Anne özellikle ninnilerde beklentilerini, sevinç ve umutlarını, acılarını, kaygılarını ifade ederek (Güneş, 2010: 30) bir bakıma çocuğun mensubu olduğu kültürle tanışmasını sağlamaktadır. Bu noktada ninniler bir eğitim metodu olarak iletişim aracılığıyla kültürel kodların öğrenilmesini sağlayarak toplumsal kalıtıma hizmet ederler.

Ninnilere, çocukları uyutan ya da ağlamasını susturmak için kullanılan şiirler olarak bakılması (Vahabzade, 1999: 223) işlevsel özelliğinin ikinci plana atılması anlamına gelir.

Turkish Studies

International Periodical For the Languages, Literature and History of Turkish or Turkic
Volume 8/8 Summer 2013

Özellikle ninniler çocukların ana dillerini öğrenmesinde ilk kaynaktır. Barındırdığı çeşitli semboller ile kültür aktarımını sağlayan bir eğitim metodu olarak da geçmişten bugüne varlığını sürdürmüştür.

Ninnilerin tasnifi birçok araştırmacı tarafından yapılmıştır: Söylenilen kişiler bakımından, yapı bakımından, muhtevaları bakımından vb... Özellikle ninnileri konuları bakımından sınırlamak sorunludur. Çünkü hayatın her konusu ninnilerin içinde vardır: Araç gereçler, sayılar, rakamlar, renkler, hayvanlar, ağaçlar, vücut organları vb...

Muhteva bakımından tasnif edildiğinde tehdit ve korkutma mahiyetindeki ninniler A. Bandura'nın Sembolleştirme Kapasitesi kavramıyla incelendiğinde çeşitli sembollerin, sayıların, numaraların kısacası o kültüre ait kültürel kodların ninniler arasına girdiği görülür. Ninniye söyleyen kişinin o anki halet-i ruhiyesini sembollerle anlattığı görülmektedir ve belirli kodlarla büyüyen çocuk zihnindeki semboller kapasitesi ile düşünmeye, hareket etmeye başlamakta ve buna göre davranışları biçimlenmektedir.

Günümüzde bazı değerlerin değişmesi görülmekle beraber Türk toplumunda genel olarak yaşı büyük olanın daha özeldede anne ve babanın konumu ayrı bir önem taşımaktadır. Büyüklere saygı temel görgü kuralları arasındadır ve saygısızlık yapıldığı zaman kişinin toplumsal bir yaptırım ile karşılaşması muhtemeldir. Yaygın olarak bilineni *büyüklerin yanında bacak bacak üstüne atma* eylemidir. Çoğu insan bu durumu *saygısızlık* olarak nitelendirir veya büyükler konuşurken küçüklerin söze girmemesi ile ilgili *su (sus) küçüğün, sofrası (söz) büyüğün* atasözünde olduğu gibi her şeyin bir sırası olduğu ve kişilerin bu sıralamada yaşlarına, kültürlerine ve benzeri özelliklerine göre yer aldığı hatırlatılır. Görüldüğü üzere bu tür yaptırımlar geçmişten bugüne kullanılmış ve kullanılmakta olan birer eğitim metodudur. Geçmişte kullanılan bu tür yaptırımlar çoğu zaman korku kaynaklı olmuştur. Öyle ki anne ve baba ile ilgili birtakım kültürel kodlar ninni söyleyenin o andaki halet-i ruhiyesinde de görülmektedir. Sosyal Bilişsel öğrenme kuramına göre bu durum bireylerin, dış çevre ile zihinsel işlevler arasında etkileşim kurması ve sembolik olarak düşünmesi ile açıklanır. Dolayısıyla insanlar, geçirdikleri yaşantıları boyunca zihinlerinde sembolleştirilmiş bilişsel yapılar oluştururlar ve bu yapılar daha sonraki davranışları, düşünceleri etkiler ve biçimlendirir (Aydın, 2000; Senemoğlu, 2001; Aydın, 2009; Yeşilyaprak, 2009).

Jung'a göre çocuk bilinçle doğmamasına karşın, çocuğun ruhu bir tabula rasa (Üzerine hiçbir yazı yazılmamış boş bir levha, J. Locke) değildir (Jung, 1996: 55). "*Biz, ancak bilinçli olayları incelemelerimize konu yapabiliriz; öyle olayları ki kökleri bilinçdışı diye nitelediğimiz alanda, dünyanın yarısını oluşturan 'karanlık tasarımlar' bölgesinde saklı yatar... Çocukluğumuzun ilk dönemi, bilinçsiz bir akış izler. Her gece bir bilinçsizlikten içeri yuvarlanır, yalnız uyku ile uyanıklık arasında belli zaman aralarını az ya da çok berrak bir bilinçle yaşarız... Pek çok çocuğun on bir, on iki, on dört ya da daha ileri yaşlarda ansızın 'benim' yaşantısına ulaştığını biliyorum. İlk kez yaşantılarının bilincine varan bu çocuklar başlarını döndürüp bakabilecekleri bir geçmişleri bulunduğu sezgisine kapılır. Bu geçmiş, birtakım nesnelere anılarını içerir*" (Jung, 1996: 10). Bu bağlamda bahsedilen ninnilerde ortak bilinçdışından kaynaklı bazı kültürel kodlar (semboller) yer almakta ve ninni söyleyen kendini bu semboller ile ifade etmektedir. Örneğin Türk toplumunda *Öcü* kavramının ne anlama geldiği ya da neyi çağrıştırdığı bilinir. Ancak bu kavramın nasıl öğrenildiği -ya da bizim bu kavramı nasıl öğrendiğimiz- konusunda kimsenin bir bilgisi yoktur. Birey yaşamında genetik kalıtım olduğu gibi aynı bireyin yaşamında toplumsal kalıtım da vardır ve bu sebeple her yeni doğanın zihni tabula rasa değildir. Öyle ki ninni söyleyen de zaten bilinen sembollerle hareket etmekte ve muhatabına da o şekilde seslenmektedir. Dolayısıyla ninniler aracılığıyla çocuğun bilinçaltına

Turkish Studies

International Periodical For the Languages, Literature and History of Turkish or Turkic
Volume 8/8 Summer 2013

çeşitli kültürel kodlar gönderilmekte ve bunun sonucunda ninniler, informal eğitimin ilk basamağı olmaktadır.

Aile sosyolojisi açısından bakıldığında Türk aile yapısında genel olarak aile içinde görevler dağılmış durumdadır. Baba sabah evden çıkar akşama kadar çalışır ve evin geçimini sağlar, anne ise evde çocukla ilgilenir ve yemek yapar. Hatta bu durum deyimlere de yansımıştır: Elinin hamuruyla erkek işine karışma! Bazen de baba bir ceza mekanizması olarak algılanmıştır. Evde bütün gün çocukla uğraşan anne, akşam eve babanın gelmesini bekler ve bütün yaramazlıklar ve işlenen suçlar babaya anlatılır.

Babası gelsin dur dur,	Evimizin içi duvar,
Suçlarını diyeceğim bir bir!	Duvarın altında su var,
Evveler kuzum evveler	Ağlamasın kuzum benim
Uyusun da büyüsün evve!	Ninni etsem baban duyar!
Konya	Kastamonu
Gömlüksüz koydun beni,	Ninni derim sallarım,
Şimdi baban gelirse,	Artık düştü kollarım,
Hem seni döğer hem beni!	Uyumuyor yumurcak,
Biricik yavrum uyusun ya	Şimdi babasını yollarım!
Ninni yavrum ninni!	İstanbul
Sivaslı-Uşak	
Uyu ey cânım uyu,	Ninni yavrum ninni,
Uyu sultânım uyu,	Dandan ederim sana,
Ağlarsan baban döğer!	İş gördürmedin bana,
Derde dermânım uyu.	Akşam baban gelince,
Uyu yavrum neni,	Önüne koyarım seni!
Büyü yavrum neni!	Nenni yavrum neni,
Diyarbakır	Hû, hû, hû!
Evimizin önü pınar,	Merzifon
Pınarın ayağı donar,	
Çıksam baksam deden döver	
Nenni yavrum sana nenni!	
Konya (Çelebioğlu, 1982: 340-341)	
Uyu oğlum can oğlum	Baban gelsin dur dur,
Kırmızı mercan oğlum	Anlatacağım bir bir,
Baban duysa öldürür	Uyu da söylemeyeyim,
Uyu afacan oğlum	Sana mama vereyim,
Nenni yavrum nenni	Haydi uyu eee eee...

Turkish Studies

*International Periodical For the Languages, Literature and History of Turkish or Turkic
Volume 8/8 Summer 2013*

Babası seviyor birini (Koz, 2005: 99)	Eee bebeğim eee... (Demir, 2010: 275)
Dandini dandini dandini Diktirmedin gömleği Akşama baban gelince Hem seni döver, hem beni, Köyneksiz koydun beni, Şimdi baban gelirse Hem seni döver hem beni, Ninni de ninni ninni bebek!	Uyu ey canım uyu, Uyu sultanım uyu, Ağlarsan baban döver, Derde dermânım uyu Uyu bebek uyu! (Demir, 2010: 277)
Sivas (Demir, 2010: 252)	

Mitolojik tahlil açısından baba, Türk halklarının geleneksel dünya görüşünde, manevi dünya ile bağlantılı olan evliya, koruyucu ruh gibi varlıkların adlarında kullanılan bir tamamlayıcıdır. Burkut Baba, Zengi Baba, Baba Kamber ve Rüzgar Baba gibi koruyucu ruhların ve mitolojik varlıkların adlarında görülür.

İskit mitolojisinde Gök Tanrı için *Babay-Papay* adı kullanılır ve baba kavramı ile yakınlık göstermektedir. Bunun yanı sıra *Babay* Kuzey Ruslarda küçük çocukları korkutmak için oluşturulmuş demonolojik bir varlığın adı olarak bilinir. Bu mitolojik varlık çocuğun kurallara uymaması, zamanında yatıp, zamanında kalkmaması ya da büyüklerinin sözlerini dinlememesi gibi durumlarda korkutmak için kullanılır (Beydili, 2005: 87-88). Hıristiyanlıkta ise Yeni Ahit'te baba kavramı Tanrı anlamında kullanılmaktadır. Ayrıca Macar halkının inanışında cadı benzeri bir perinin adı olarak bilinir (Öztürk, 2009: 160-161).

Eski Türkçede *Babay* olarak kullanılan sözcük Türk mitolojisinde ata ruhuyla bağlı anlamını korumuştur. Bu bağlamda *ata* kavramı da baba ile eş anlamlı olarak kullanılan kavramlardan olmuştur. Ata, mitolojik olarak insanları belalardan koruyan ruhtur. Örneği Kırgızları *Kırgız Ata* ruhunun koruduğuna inanılması gibi. Ayrıca merasim koruyucusu, ilk ata olarak bilinen Korkut Ata ve İrkıl Ata gibi mitolojik motifler de anılan inancın tamamlayıcılarıdır. Yine halk arasında büyük saygı kazanan büyük ozanlar ve şamanlar da *Ata* olarak sayılırlardı (Beydili, 2005: 73-88). Dolayısıyla ata veya baba kavramı hem korkulan hem de saygıyı çağrıştıran duyguları içinde barındırmaktadır. Jung psikolojisi açısından bakıldığında *baba* imgesinin hem batı hem de doğu halklarının inançlarında bir arketip (ilk örnek) olarak bulunması Jung'un kavramsallaştırdığı *ortak bilinçdışı* ile açıklanabilir.

Sosyal Bilişsel Öğrenme kuramı açısından bakıldığında ise yer verilen metinlerde çizilen bir *baba* figürü (semböl) vardır. Ninniler aracılığıyla anne tarafından bilinçli ya da bilinçsiz çocuğun zihninde bir baba profili (görüntüsü) çizilmektedir. Hatta aynı profil geçirmiş olduğu yaşantılar sonucunda annenin zihnindeki sembolleştirilmiş bilişsel yapısında bulunmaktadır.

Türk toplum yapısında babaya ait çizilen profil gibi anneye ait de bazı kalıplar bulunmaktadır. Bunların da ninnilere yansıdığı görülmektedir.

Bağ budarım bağ budarım,	Bir çadırım var halka,
Dibinde keklik güderim,	Dört bir yanı gümüş halka,
Darılırsan kuzum kor giderim!	Kaybetmiş oğlum saatini,

Turkish Studies

International Periodical For the Languages, Literature and History of Turkish or Turkic
Volume 8/8 Summer 2013

Ninni yavrum ninni! Arar anasından korka korka!
Sivrihisar Oğlum nenni, kuzum nenni!
Uşak

Dandini dandini dan ister, Ninni bebeğim ninni,
Darılmıştır dayak ister, Sallayayım ben seni,
Eşeğe binmez at ister, Görürlerse sallamam,
Tatlı yemez börek ister! Sonra cicim ben seni!
Edirne Ninni ninni ninni!
Ninni yavrum ninni
Diyarbakır

Uyu da büyü ninni,
Uyumazsan seni benden alırlar,
Uyu yavrum ninni,
Ben yavrumdan ayrılmam, ninni!

Malatya (Çelebioğlu, 1982: 341-342)

Kara koyun meler gelir Ninnilerle uyur musun?
Dağı taşı deler gelir Bundan şifa bulur musun?
Öksüz olan kuzuların Ben olmazsan sen n'olursun?
Gör başına neler gelir Ninni yavrum ninni
E e yavrum ninni (Koz, 2005: 287)

Hu hu yavrum ninni

Balıkesir (Koz, 2005: 106)

Göver bostanlarım göver,
Güvercinler boynun eğer,
Her döven öksüzü döver,
Ninni nazlı yavrum ninni

Eskişehir (Koz, 2005: 90)

Anne ile ilgili korkutma içeren ninnilerde özellikle çocuk anneden yoksunlukla tehdit edilmektedir. Dolayısıyla annenin istemediği, hoşuna gitmediği bir durum olduğunda anne çocuğu kendisi ile tehdit etmektedir. Psikoloji açısından bakıldığında anne ile bebek arasındaki bağ özel bir bağdır ve aralarındaki iletişim özel bir iletişimdir. Dolayısıyla bebeğin o andaki en değerli varlığı annedir ve anneden yoksunluk çocukta endişeye yol açan, güvensizliğe neden olan bir durum doğurur. Annenin koruyuculuğu, çocuğun her anında yanında oluşu ve ilk yardımına koşan annenin olması gibi durumlar çocuk için annenin özel konumunu doğurur.

Dünya toplumlarının mitolojilerinde Ak Ana-Ak Ene gibi ruh adlarına rastlanılmaktadır. Ak Ana sembolü, Batı Sibiry'a'da Ob nehri civarında yaşayan Khanti ve Mansi halklarının mitolojisinde başlangıçtan beri var olan ruhun adı (Öztürk, 2009: 52) olarak geçerken, Altay mitolojisinde ise Ak-Ene adıyla bilinen bu dişi ruh inanca göre yaratıcı tanrı Ülgen'e yaratma

Turkish Studies

*International Periodical For the Languages, Literature and History of Turkish or Turkic
Volume 8/8 Summer 2013*

kudretini ve ilhamını vermiştir. Ayrıca Altay mitolojisinde Ana-Maygıl adı ile anılan başka bir dişi ruh vardır ki onun da ulusun koruyucu olduğuna inanılır (Çoruhlu, 2011: 47). Bu dişi ruh azı kaynaklarda *Ulus Anası* olarak da geçmektedir. Bunun yanı sıra Ana, Sibiryta efsanelerinde Kaitakalni'nin kardeşi olan ruhun adıdır (Öztürk, 2009: 87). Kaynaklarda bu ruh *Ana Tanrıça* olarak geçmektedir. Ayrıca Kelt mitolojisi gibi birçok mitolojide de *Tanrıların anası* şeklinde tasavvur edilen bu varlıklar mitsel anlatılarda koruyuculuk görevleri ile ön plana çıkmışlardır (Bkz.: Öztürk, 2009).

Sosyal Bilişsel Öğrenme açısından bakıldığında yine bir *anne* sembolü görülür. Kişinin herhangi bir sebeple canının acıması veya kişiye sıkıntı veren durum olduğunda ilk söylenen genellikle "...*anam...*" cümleleridir. Hatta bu tür cümleler Türk toplum yapısında kalıp haline gelmiştir. Yaygın olarak bilinen "*Ana gibi yar Bağdat gibi diyar olmaz*" atasözü ise annenin toplum içerisindeki yerini gösterir.

Umacı (Umay), dede, derviş ve benzerlerinin de bir kokutma unsuru olarak ninnilere yansıdığı görülür. Umacı (Umay) kavramının daha çok mitoloji ile bağı vardır ve Türk mitolojisinde Umay'ın pozitif bir yeri varken halk arasında zamanla *Öcü* adıyla nitelendirilerek negatif bir anlama bürünmüştür. Dede ve derviş ise Türk toplumunda yaşları ve tecrübeleri bakımından saygı duyulan, bazen de korkulan bir sembol olarak yerini almıştır.

Akşam olur güneş batar,	Kapımızın önü mezar
Periler kapıları açar,	Mezarda kimler gezer
Uyumayan çocukları,	Ninni benim canım ninni
Çuvala katar!	Kayınpeder benden sezer
Benim yavrum rüyalara dalar	(Demir, 2010: 275)
Uyu yavrum uyu	

Giresun (Ungan, 2008: 76)

Cevizden beşik oydurdum,	Umacılar gidiniz,
İçine ipek doldurdum,	Benim yavrum pek cılız,
Gücüzten uşakları,	Dünden beri uykusuz!
Umacıya koğdurdum!	Uyu benim oğlum ninni
Kastamonu	Kastamonu
Gel babası al bunu,	Hû, hû dervişler,
Yan cebine koy bunu,	Hak yoluna durmuşlar,
Yan cebine koymazsan,	Tam yedi çocuk yemişler
Dervişlere ver bunu!	Beni de var mı demişler
Yozgat	Nenni yavrum nenni!
	Samsun
Ninnisinden eğlendiğim,	Ninni ninni igci baba,
Gölgesinde dinlendiğim,	Arkasında yamalı aba,
Gel babası al bunu,	Benim yavrum uyuyacak,

Turkish Studies

International Periodical For the Languages, Literature and History of Turkish or Turkic
Volume 8/8 Summer 2013

Yan cebine koy bunu, Gelme bize bekçi baba!
Yan cebine koymazsan, İstanbul
Dervişlere ver bunu!
Erzincan
Dandini dandini daniki, Kuzum davar çeşmesi
Gökte yıldız on iki, Yolcu dibinden geçmesi
Yıldızların birisi, Cinler, kuşlar ötüşmesin
Oldu gece yarısı, Benim oğlum uyuyacak
Uyuyor yavrum uyuyor Sivrihisar
Gözlerini uyku bürüyor,
Gelme komşunun kocakarı
İstanbul
Ninni yavrum ninni,
Şimcik homuglar gelir
Seni de yerler ninni
Beni de yavrusuz korlar, ninni
Çarşamba (Çelebioğlu, 1982: 342-344)
Dandini dandini dan olur, Yüklüğe yükler yığarlar
Bahçede ayva nar olur, Önüne gelin dayarlar
Çıkma kızım sokağa Gücüzme yavrum gücüzme
Beyler görür kan olur, ninni Duyarlar da döğerler
İzmir (Koz, 2005: 22-86) Kastamonu
Hoppala hoppala hoppala Yola giden yolcular, ninni
Yat ki baban top ala Oğlumu götürmeyin avcılar,
Tapuni ver sakliyam Ok yayımı hazırlamam,
Belki üolar [cinler] calaş Ben oğlumu azarlamam,
Uyusun da büyüsün nenni (Koz, 2005: 150)
Tıpış tıpış yürüsün nenni
Diyarbakır (Koz, 2005: 103)

Mitsel inançlardan biri olan Umay inancı günümüzde de Türk dünyasında varlığını korumaktadır. Sagay, Şor ve Beltirlerde Umay, üç yaşına kadar olan çocukların ruhu; Eski ve Orta Çağ Türkleri, Altay-Sayan Türkleri ve Moğollarda rahim, döl yatağı; Mançularda Omosi-Mama adıyla, doğumun ve soyun koruyucusu; Kırgızlarda Umay Ene adıyla, çocuk, aile koyucusu, hayvanların artımını sağlayan, bol mahsul veren iye; Negidallarda Omi ismiyle, bir yaşındaki çocuğun camı olarak bilinirken günümüz Türk toplum inancı ve anlatılarında ise Umay,

Turkish Studies

International Periodical For the Languages, Literature and History of Turkish or Turkic
Volume 8/8 Summer 2013

Umacı/Umacı adıyla bilinip çocukları korkutan bir tür ruh (Bayat, 2007: 74) olarak Türk toplumunun hafızasında yaşayan bir kod/semboldür.

Çocukları korkutmak için kullanılan demonik varlıkların bir kısmı geçmiş çağlarda *koruyucu ruh* şeklinde görülüp inançlarda yer etmiştir. Kültür değişimleri sonucunda bu varlıklar zamanla çocukları korkutan ve hatta çocuklara zarar veren varlıklar olarak değişim geçirmişlerdir. Türkiye'deki birçok yörede "Öcü gelir" ifadesiyle beraber "Umacı gelir" veya "Umacı gelecek sizi götürecektir, Umacı seni götürür" ifadelerine rastlanılmaktadır. Umacı çoğu yörede korkunç bir varlık olarak tasvir edilmektedir. Bazı gelinlerin "Ben Umacı mıyım ki benden korkuyorsun?" ya da saç-baş dağınık kadınlara "Umacı gibisin!" denilmesi de Türk kültürüne ait sembolleştirme kapasitesinin göstergelerindedir. Bazı yörelerde ise Hommu/Hommucuk gibi varlıklarla da çocuklar korkutulmaktadır. Ağlayan çocukları korkutmak için anne ve babalar *Hommu gelir, sus!* demeleri Umacı'nın başka bir varyantı olabilir (Bayat, 2007: 309-310). Çarşamba yöresinde derlenen bir ninnide "Ninni yavrurum ninni, / Şimcik homuglar gelir / Seni de yerler ninni" sözlerinde geçen *homuglar* da Umacı/Hommu inanmalarının bir varyantı olması muhtemeldir.

Fuzuli Bayat, *Umay* kavramı ile ilgili semantik bir çizelge oluşturmuştur. Ona göre kelimeler (Umay, Umacı, Öcü) *um* köküne dayanmaktadır ve Öcü sözcüğü *Um-acı* kelimesinin ikinci tarafını oluşturan *acın*ın bozulmuş şeklidir (Bayat, 2007: 310). Sonuç olarak Umacı, Öcü sembolleştirmeleri mitolojideki Kara Umay inancı ile bağlantılıdır. Kara Umay, Umay motifinin negatif tarafıdır. Yani onun hem evrenle hem de kaosla bağlantısı vardır. Bereket ve koruyucu ruh özelliği ile evrenle ve bir ölüm meleği olarak kaosla bağlantısı vardır. Ş. Sami Lügatinde, *Umay* için "küçük yaştakileri korkutmak için, cahillik yüzünden uydurulan korkunç bir varlık" olarak açıklama vardır. Örneğin bugün Hakasların inancısında bir evde arka arkaya çocuklar ölürse Kara Umay'ın o eve yerleştiğine inanılır ve onu evden kovmak için çeşitli ritüeller yapılır (Beydili, 2005: 297). Yine Anadolu'daki *Çocuk Uması* da Umay-Kara Umay-Umacı-Öcü dönüşümünün sonucudur.

Ninnilerde umacının dışında *avcı* ile de çocukların korkutulduğu görülür. Adakale'de derlenen "Yola giden yolcular, ninni /Oğlumu götürmeyin avcılar, ninni" sözlerinde görüldüğü gibi çocuk avcı ile de korkutulmaktadır. *Avcı*nın ortak bilinçdışı ile bir bağı bulunmaktadır. Öyle ki Bayat, eski çağlarda avcılığın Ay kültü ile ilgili olduğunu vurgulamaktadır. Bilindiği gibi Ay, konar-göçerlerin; Güneş ise yerleşik hayatı yaşayanların önemli unsurudur. Bugün Türk halklarının çoğunda Güneş dişi, Ay erkek olarak bilinir. Hatta günümüzde *Ay Dede* söylemi de bu inancın bir yansımasıdır. Özellikle Türk boyları Ay'ın tutulmasının Yelbegen denilen bir canavarın onu yemesinden kaynaklandığına inanırlar. Yakutlar'da ise Yelbegen yerine ayı ile kurt mücadelesi tasavvur edilir. Sonuç olarak av-avcı ilişkisi söz konusudur. Bayat, *An* kelimesinin nazal n ile yazıldığında Şor, Tofalar lehçelerinde *vahşi veya vahşi hayvan* anlamına geldiğini ve Tofalar lehçesinde ançı sözcüğünün olduğunu, böylece *avcı* kelimesinin ilk varyantının *ançı* olabileceğini kaydeder (Bayat, 2007: 196). Bilindiği gibi +an, *vahşi hayvan* anlamıyla bazı hayvan adlarına gelen ektir. Bunun dışında Yunan mitolojisinin tanrılarında Orion ve Artemis de iyi birer avcı olarak bilinmektedir. Bugün Orion takımıyıldızı olarak bilinen yıldız kümesi *Avcı Takımıyıldızı* olarak da bilinmekte ve bu adı Orion ve Artemis arasında geçen mitsel hikâyeden almaktadır.

Diyarbakır yöresinde derlenen "Hoppala hoppala hoppala / Yat ki baban top ala / Tapuni ver sakliyam / Belki üolar [cinler, periler] calaş" sözlerinden oluşan ninnide *üolar* kavramını o yöre dışında bilen neredeyse yoktur. Ancak anılan ninniye söylenen kişinin zihninde korku veren simge *üolar*dır. Dolayısıyla kişiler sembolleştirme kapasitesindeki kodlardan yararlanarak kendini ifade eder. Bu duruma benzer olarak Türk toplum yapısında *üç harfli/cin* in hangi unsuru

Turkish Studies

International Periodical For the Languages, Literature and History of Turkish or Turkic
Volume 8/8 Summer 2013

çağrıştırdığı bilinir. Ancak kimse bu kavramın nasıl öğrenildiği konusunda kesin bir yargıya varamaz.

Kuşkusuz ki bugün kullanılan her bir kavramın mitoloji ile bağlantısı söz konusudur. Fars ve Türk mitolojisine göre cinlerin Kaf Dağı'nın ardında Cinistan adlı yerde yaşadıklarına, iyi huylu ve güzel olabilecekleri gibi kötü de olabileceklerine inanılmaktadır. İslam teolojisinde de tanrının, insandan önce yarattığı siyah, dumansız ve ateşten yarattığı varlıkların adı (Öztürk, 2009: 242-243) olarak geçmektedir. Bunun yanı sıra perilerin de birçok dilde karşılığı vardır (Bkz.: Öztürk, 2009). Mitolojik bağlamda peri, doğaüstü güçlere sahip dişi yaratıkların adı olup çok tanrılı dinlerde bulunan ikincil tanrıçaların destan ve masallarda yaşayan izleri (Öztürk, 2009: 785) olması muhtemeldir.

Ninnilerde çocukların kocakarı sembolü ile korkutuldukları da görülür. Genel olarak Kocakarı, Karı, Cazı Karı, Cazı, Cadı, ... gibi adlandırmalar yaşlı kadınları anlatmak için kullanılan sembollerdendir. *Karı* kelimesi, tarama ve etimoloji sözlüklerinde ihtiyar, yaşlı, eski, köhne; karımak (yaşlanmak) tan karı (yaşlı, kocalmış kişi) şeklinde geçmektedir. Bu türden kişilerin göğe çıkıp tılsımlar yaptığına ve bazen insanları tutsak edip yeraltında zincirlerle bağladıklarına inanılır. İnanca göre bu kişiler büyüü ilaçlar yapar ve tılsımlar hazırlar. Her şeyi bilme ve gizli ilimlere sahip olma özelliği ister iyicil, ister kötücül olsun devam etmektedir.

İlk mitolojik bütüncüllükten kopup ayrılan motiflerin mitolojik anlam bakımından zıt yönlerde değişim geçirmeleri durumu *karı* motifi için de geçerli olmuştur. Ak saçlı kadının/kocakarının, doğum yapan gebelere yardım ettiğine inanılmasının yanı sıra kötülük timsali olarak da görülmesi de bir bakıma mitolojinin doğal kanunudur. *Karı* motifi Türk mitolojisindeki Ulu Ana'nın en eski örneklerinden biridir. Mitolojik temele göre, üreme, verimlilik ve bereketi sembolize ederken, aynı zamanda şeytani bir motif olarak da yer altı dünyası ile ilintilidir. Örneğin *Yiğit ve Küpe Giren* adlı bir Kazak hikâyesinde, *küpe giren karı* ölümler dünyası ile bağlantılıdır. Günümüzde de kullanılan *küp karısı* ifadesi de benzer inancın bir ürünüdür. Bununla beraber küp, sembolik açıdan, üreme, verimlilik ile bağlantılı olup bir bakıma evren (denge) ve kaosu (karmaşa) birleştirmektedir. Bilindiği gibi eski çağlarda da ölümler küplere konularak defin işlemi yapılıyordu. Küp mezara konulan ölü, çocuğun ana karnında olduğu gibi cenin pozisyonunda küpe yerleştiriliyordu ve yer ananın karnından tekrar doğup, tekrar dünyaya geleceğine inanılırdı (Beydili, 2005: 302). Bugün *Toprak Ana* kavramsallaştırması da bu inancın bir yansımasıdır.

Türk dünyasındaki *kocakarı* sembolünün daha çok masallarda rastlanılan *cadıya* hem şekil hem de işlev itibarıyla benzediği görülür. Farsça kökenli (câdû) olan *cadı* kelimesinin Pehlevicede *yatuk* kelimesi ile alakalı olduğu ve Avesta'da *büyü* anlamıyla *yatu* formunda kayıtlı olduğu kaynaklarda geçer. Şöyle ki cadı, folklorda doğaüstü güçler yardımıyla insanlara zarar verdiğine inanılan kötü kalpli ve çirkin kadınların adı olarak geçmektedir. Hatta üstünde kedi atlamış veya köpek eti yemiş insanların, öldükten sonra dirilerek cadı olacaklarına inanılmaktadır. İnanışa göre cadılar, yeni doğmuş buzağuların yüreklerini yer ve kundaktaki çocukları boğar. Ayrıca kedi, örümcek gibi hayvan formlarında eve girerler (Öztürk, 2009: 229-230). Mitolojide kökleri olan bu varlık Eski Yunanda, Almanca ve birçok halkların masallarında da aynı formlarda geçmektedir.

Kültürlerarasında farklı adlandırmalar görülse bile sonuç olarak kavramlar benzer şekle ve işleve bürünmektedir. Jung psikolojisi açısından ise bu durum *ortak hafıza* ile açıklanabilir. İstanbul'da derlenen bir ninnide benzeri adlandırma görülür: “*Uyuyor yavrum uyuyor / Gözlerini uyku bürüyor, / Gelme komşunun kocakarısı*”. Kocakarı sembolünün mitolojiyle bağlantısı görülmektedir. Halk söylencelerinde *Küp Karısı* adı verilen bir kadının küplerde yaşadığı veya küpe girerek kaybolduğu anlatılır. Küpün ana rahmini ve toprağı sembolize ettiği düşünülebilir. Bu bağlamda Urartuların küp mezarları akla gelmektedir. Şaman ritüellerinde ak saçlı karıların

Turkish Studies

International Periodical For the Languages, Literature and History of Turkish or Turkic
Volume 8/8 Summer 2013

işlevlerinden birisi bahşılara görünüp onlara davul vermeleri ve şamanlık yapmaya başlamalarını sağlamalarıdır. Başka bir inanca göre kocakarının yedi ırmağın ötesindeki, yedi dağın gerisinde, yedi tılsımın içinde oturup *Öt Kirmenini* (Zaman Eğirmeni) döndürdüğüne ve onun kirmeni döndürdükçe zamanın akıp gittiğine inanılır (Karakurt, 2011: 121-122). İnanca göre *Zamane Karı* insanların talihini karıştırır. Dünyadaki bütün karmaşalar da ondan kaynaklanmaktadır. Bu inanın bir yansıması olarak Azerbaycan Türklerinin inancına göre herkesin hayatı gizli bir iple gökyüzüne bağlıdır ve o ipin kopmasıyla insanın ömrü sona erer (Beydili, 2005: 303).

Toplumdaki sembolleştirmeler söylemlere de yansır ve hatta bazı unsurları tanımlamak için alışlagelmiş bir kullanımı söz konusudur. Örneğin mart ayı içerisinde hava sıcaklığının aniden düştüğü günlere halk meteorolojisinde *Kocakarı Fırtınası* veya *Soğukları* adı verilir. Bu adı alması ile ilgili birçok efsane anlatılmakla beraber bu efsanelerde görülen ortak özellik, bahsi geçen bir kocakarının yaptığı yanlış davranışlardan dolayı başka birinin/kişinin/varlığın kocakarıya kızması ve onu cezalandırmasıdır.

Ninnilerde çocukların dede, derviş gibi *kocakarı* benzeri yaşlı kimselerle de korkutulduğu görülür. Genel olarak derviş, münzevi yaşam tarzını benimsemiş tarikat mensuplarını tanımlamak için kullanılan bir semboldür (Öztürk, 2009: 290). Dede ise tanım olarak Mevlevilikte 1001 günlük çilesinin bitiren dervişler için kullanılan bir unvandır. Kavram olarak açıklanması dışında her iki undur yaşlı, tecrübeli, saygı duyulması gereken gibi özellikleri içerisinde barındırır. Bunun yanı sıra Jung psikolojisi açısından bakıldığında dede ve dervişin Türk mitolojisi ile kökleri görülür. Mitolojide kopuz eşliğinde bilgece sözler söyleyerek sorunlara çözüm öneren yaşlı ve bilge karakter olan Dede Sultan, Korkut Ata gibi adlarla anılan *Dede Korkut* bugün dede/derviş inancı ile korunur. Hatta bu sembolün ölmüş ataların Oğuz halkını koruyan ruhlarının kişiselleştirilmiş formu olması da muhtemeldir (Öztürk, 2009: 282).

Geçmişten bugüne Türk toplumu ekonomik kaynağını tarım ve hayvancılıktan sağladığı için bazı unsurların tarıma dayalı olarak açıklanması muhtemeldir. Dokuma kültürü de bunlardan birisidir. İstanbul'da derlenen "*Ninni ninni içgi baba / Arkasında yamalı aba / Benim yavrum uyuyacak, / Gelme bize bekçi baba!*" sözlerini taşıyan ninnide *içgi baba* kavramı konu açısından önemlidir. İçgi kelimesi etimolojik olarak yig/ig/iğ olarak genellikle Türkçedeki y ünsüzünün düşmesi ile kullanılagelen ve yün eğirme aracını ifade eden bir kavramdır. Bu kavramı destekleyen aba ise yünden örülmüş üstlük, kalın giysi olarak bilinir. Burada yün eğiren kişi *içgi* olarak tanımlanmıştır. Bilindiği gibi iğ, pamuk, yün gibi unsurları eğirmekte kullanılan ortası şişkin, iki ucu sivri ve bunlardan biri çoğu kez çengelli ağaç olan bir araçtır. Bunun yanı sıra Türk dilinin etimoloji sözlüğü ve tarama sözlüğünde iplik eğirecek alet, bıçak, iplik eğirme aracı, kadınların yün, pamuk eğirmede kullandıkları araç olarak *öreke* kavramı verilmiştir. İğ ve/veya örekenin ucunda iğneye benzer çengel olması sebebiyle çocukları korkutmak için kullanılması muhtemeldir. Jung psikolojisi açısından tahlil yapıldığında ise yün dokuma aracının (öreke) mitoloji ile bağı görülmektedir. Türk, Tatar ve Altay halk inancında yaşayan ölünün *Örek* adında bir varlık olduğuna inanılır. İnsanların öldürüldüğü ya da insan kanının akıtıldığı yerde ortaya çıktığına ve daha çok, öldürülen insanların mezarı üstünde görüldüğüne inanılır. İnanca göre öldürülmüş insanların ruhu huzur bulamaz ise Örek, katilin ya kapısını çalar ya da penceresini tıklar. Katil bunedenle aklını yitirebilir. Örek adı verilen bu varlık -şekilsel bakımdan yün dokuma aracını andırır biçimde- uzun boylu ve zayıf olarak tasvir edilir. Macarcada bu varlığa benzer Ördög vardır (Karakurt, 2011: 168). Kısacası geçmişte öreke ismiyle anılan yün dokuma aracının bugün iğ olarak kullanımı yaygınlaşmıştır. Mitolojide ise Örek adlı bir sembolün bulunuşu ve bugün ninnilerde annenin çocuğunu yün dokuma aracı ile korkutması kuşkusuz ki *ortak bilinçdişi/ortak hafızanın* bir sonucudur.

Turkish Studies

International Periodical For the Languages, Literature and History of Turkish or Turkic
Volume 8/8 Summer 2013

Kısacası çocukları korkutmak için kullanılan bu hayali varlıkların asıl işlevi ağlayan, söz dinlemeyen, yani yaramaz çocukları eğitmek için ebeveynler tarafından kullanılan yardımcı eğitim metotlarından. Sonuç olarak zihnimiz her an *semboldümanına* tutulur ve bu unsurlar biz fark etmeden bilinçaltına/dışına kaydedilir.

Ninniye söylerken annenin ses tonu, vücut dili ve verdiği tepkiler doğal olarak ninni metniyle paralellik gösterecektir. Bu bağlamda hayvanlarla ilgili tehdit ve korkutma mahiyetindeki ninnilere de sembolleştirme kapasitesi perspektifinden bakılabilir.

Dereler sular yürür,	Ey bulutlar bulutlar,
Tepelerde kurtlar uyur,	Yavrumu yedi kurtlar,
Benim kuzum şimdi uyur!	Şimdi uyuyup kalkar!
Nenni kuzum nenni kuzum!	Ninni yavruma ninni!
Erzurum	Bandırma
Silifke'nin dağlarında kurtlar	Ninni yavrum ninni,
Uumayan çocukları bekler,	Ananı, babanı kurtlar yemiş,
Gidip onları yesek diye,	Gelir seni de yer sonra
Nenni yavrum nenni!	Ninni yavrum ninni!
Silifke	Merzifon
Hû, hû, hû beni,	Hey kargalar kargalar,
Tilki duymasın seni,	Ceviz dalı ırgalar,
Eğer tilki duyarsa,	Haydi defolun oradan hû,
Hem seni yer hem beni!	Düşme oğlumun peşine,
Ayaş	Refâhiye
Yoldan geçer yolcu baba,	Havlama köpek havlama,
Arkasında kara aba,	Guyruğunu da sallama,
Tepedeki akbaba,	Guyruğunu keseriz
Korkutun kızım uyusun	Oğluma da kamçı yaparız!
Turgutlu	Tekirdağ
Karga seni tutarım,	Kurtlar kuşlar gelir,
Yavruma yan bakanın,	Seni de yer beni de,
Gözlerini oyarım!	Ben kaçarım sen kaçaman!
Ninni yavruma ninni!	Uyu bebek, uyu uyu!
Bandırma	Turhal
Duymasın moh moh sesini,	Havada kartallar uçar
Eğer moh moh duyarsa,	Beşiği de yardan uçar
Hem seni yer hem beni	Benim çocuğum korkar
Mini mini yavruma ninni,	Ninni çocuğum ninni,

Turkish Studies

International Periodical For the Languages, Literature and History of Turkish or Turkic
Volume 8/8 Summer 2013

- Küçücük yavruma hu ninni!   Uyusun büyüsün ninni!
 Ankara (Çelebioğlu, 1982: 343-345)Buldan
- Hop hop altun top   Haydi yavrum haynini
 Bizde var kimsede yok   Sıçan yemiş boynunu
 Herkesinki çerçöpten   Sıçan değil kurtmuş
 Bizimki altun top   Kulakları dörtmüş
 Haydi, gidin kargalar ninni   Ninni yavrum ninni!
 Babasına çok selâmlar ninni!   (Koz, 2005: 287)
- Adakale (Koz, 2005: 150)
- Nenni oğlum uyu diye   Ey bulutlar bulutlar
 Seni vermem kediye   Yavrumu yedi kurtlar
 Odun çıktı on yediye   Şimdi uyuyup kalkar
 Nenni oğlum nenni   Ninni yavrum ninni...
- Kadirli-Adana (Koz, 2005: 134- 373)
- Piş piş yavruma   Uyandı oğlan a dostlar,
 Çorabının ağına   Haydi gidin hoşhoşlar, ninni
 Eğer beni üzersen   Benim yavrum uyuyacak,
 Atarım seni kokoya [köpek]   Gülüşmeyin hanımlar,
 Piş piş yavruma
- Elazığ (Koz, 2005: 187-380)
- Bebeğin beşiği çamdan,   Dandini dandini dastana
 Yuvarlandı düştü damdan,   Danalar girmiş bostana
 Babası geliyor Şam'dan,   Kov bostancı danayı
 Gökte kuzgun dönüşürler,   Yemesin lahanayı
 Yerde bebek bölüşürler,   Lahana yemez kökünü yer
 Nenni bebek nenni!   Bizim oğlan sütlü lokum yer
 Nenni kuzum nenni oy!   Eee, eee, eee...
- Sivas   İstanbul
- Ninni ninni ninni,
 Kediler yemiş burnunu
 Ninni ninni ninni,
 Kediler yemiş yavrumu
- Sivas (Demir, 2010: 276)

Turkish Studies

International Periodical For the Languages, Literature and History of Turkish or Turkic
 Volume 8/8 Summer 2013

Çeşitli hayvanların yer aldığı ninnilerde kültür kodlarını gösteren bir durum “*kurtlar kuşlar gelir, seni de yer beni de*” ifadesidir. Bilindiği gibi Türk kültüründe kullanılan “*kurda kuşa yem olmak*” deyimini sembolleştirme kapasitesinin göstergelerinden biridir.

Günümüzde çocukların kurt ile korkutulması yüksek ihtimalle vahşi bir hayvan olmasından kaynaklanmaktadır. Jung psikolojisi bağlamında kurt bir arketip olarak ata kültü ile bağlıdır. Önceleri kurttan korkmanın, çekinmenin kurda duyulan saygıdan kaynaklanması muhtemeldir. Türk halkalarında kurttan insana zarar gelmeyeceği düşüncesi varsa da muhtemeldir ki anneye, babaya, dedeye veya dervişe duyulan saygı-korku benzeri düşünce-his biçimi kurt içinde geçerli olmuştur.

Türk mitolojik geleneğinde önemli yeri olan kurt deyimlere, atasözlerine ve ninnilere konu olmuştur. Kurt tasvirlerine Türk dünyasının çeşitli yerlerinde kaya ve mezar taşları üzerinde, şaman elbisesi veya malzemelerinde rastlanılmaktadır.

Türk geleneğinde yaygın olarak soyu kurda bağlama düşüncesi görülmektedir. Eski Türklerden Aşina soyu, kurdu kendi ulu ataları olarak görürken Göktürk hakanları da atalarının hatırasına saygı olarak çadırlarının önüne altın kurt başlı bayrak diktikleri kaynaklarda geçmektedir. Kurttan türeme inancına bağlı olarak 6. yüzyıla ait bir Türk taş abidesi üzerinde kurttan süt emen bir çocuğun resmi vardır (Beydili, 2005: 350-351). Benzer tasvire Türkler dışındaki halkların geleneklerinde de görülür. Örneğin Roma İmparatorluğunun kurucuları olarak kabul edilen Romus ve Romulus'un öykülerinde de kurt motifinin kullanıldığı görülür. Savaş tanrısı Mars'ın oğulları olan Romus ve Romulus'u Tiber nehri kıyılarında bulup emziren dişi bir kurt tasvir edilir.

Türk astrolojisinde gök unsuruna bağlı olarak, Küçükayı burcu bir arabayı çeken iki at ve Büyükayı burcu ise onu kovalayan yedi kurt olduğu düşünülür. Yakutlar da ayın evrelerinin oluşmasını, kurt ve ayıların dolunayı yemesine bağlarlar (Çoruhlu, 2011: 158). Benzer anlatılar İskandinav kültüründe de bulunmaktadır. Nitekim İskandinav'lar, güneş ile ayın peşine iki tane vahşi kurdun takıldığını düşünürler. Bu nedenle ay ve güneşin sürekli hareket halinde olduğunu düşünürler. Ancak bugün benzeri halk anlatıları yaygın olarak görülmemektedir. Kısacası Türk ve dünya mitolojisindeki bu benzerlikler kuşkusuz ki Jung'un kavramlaştırdığı *ortak bilinçdışı* ile açıklanabilir.

Korkutma içeren ninnilere konu olan hayvanlardan biri köpeklerdir. Derlenen ninnilerde çocuklar bazen köpek bazen de köpek anlamına gelen takma isimlerle korkutulurlar: “*Havlama köpek havlama, / Guyruğunu da sallama*”, “*Duymanın moh moh sesini, / Eğer moh moh duyarsa, / Hem seni yer hem beni*”, “*Eğer beni üzersen / Atarım seni kokoya [köpek]*”, “*Uyandı oğlan a dostlar, ninni / Haydi gidin hoşhoşlar [köpekler], ninni*” gibi. Mitoloji incelendiğinde köpeklerin de ortak bilinçdışında/ortak hafızada korunduğu görülür. On iki hayvanlı Türk takviminde *ıt* adı ile bulunup kutsal sayılabilen köpeğin genel olarak Türk mitolojisinde ve daha çok dünya mitolojilerinde olumsuz anlamlarda yer aldığı görülür. Köpek Türklerde genellikle kurdun karşısında koyunun konumuna benzer bir işlev üstlenmiştir. Hatta “*kurt kocayınca köpeğin maskarası olur*” deyimini benzer düşünceden kaynaklanır. Bunun yanı sıra ayınler sırasında güçlü şamanlar kurt, kartal gibi hayvan biçimlerine girerken, zayıf şamanlar köpek şekline girerlerdi ve köpek genellikle yeraltına inerken kullanılan bir hayvandı. Ayrıca bazı Türk topluluklarında da cenaze töreninde kurban edilen bu hayvan, Türk Kozmolojisinde ölüme işaret etmekteydi. Budizmde de günahkar insanların üçüncü kez doğduklarında büründükleri hayvan suretlerinden birisidir (Çoruhlu, 2011: 178).

Dünya mitolojilerinde de köpek olumsuz bir anlam taşır. Hint, Maya, Kuzey Amerika Yerlileri, Çin, Okyanusya, İskandinav mitolojilerinde ve Eski Mısır'da yer altı ile bağlantılı olan

Turkish Studies

International Periodical For the Languages, Literature and History of Turkish or Turkic
Volume 8/8 Summer 2013

köpek, Hint ve Çin mitolojilerinde *Ölümler Ülkesinin* bekçisi olarak görülür ve talihsizlik simgesidir (Öztürk, 2009: 613).

Ninnilerde geçen hayvanlardan biri de kedilerdir. Halk anlatmalarında *kara kedi* uğursuz olarak nitelenir ve hatta birbiriyle konuşmayan iki kişi için “*aranıza kara kedi mi girdi?*” ifadesi kullanılır. Mitolojide *mavi göktanrının*, iyiliğin sembolüken; *kara yeraldının* ve kötülüğün sembolü olmuştur. Hatta koruyucu özelliği olduğuna inanılan nazar boncuğunun dahi renginin mavi olması bilinçdışında bulunan ortak inanmaların sonucudur. Özellikle dünya mitolojilerinde kedilerin cadılara eşlik eden hayvan olduğuna inanılır (Öztürk, 2009: 561). Hakas, Kazan ve Altay Türklerinde de korku salan kötü ruhların kedi, köpek ve yılan gibi hayvanların kılığına girebildiğine inanılıyordu. Özbek halk kahramanlık destanı *Alpamış Destanı*’nda kedi ecel, ölüm veya bir bakıma kaderin görüntüsü olarak kullanılmıştır. Selçuklular dönemine ait bir mesnevi olan *Varka ve Gülşah* mesnevisine ait minyatürlerde de tasvir edilen kedi, genellikle kötü şans, zalimlik, üzüntü, ayrılık, ihanet, açgözlülük gibi kavramları ifade etmek üzere kullanılmıştır (Çoruhlu, 2011: 173-174). Kısacası hem eski Türk mitleri ve inanışlarında hem de dünya mitolojisinde kedi olumsuz anlamları çağırıştırır.

Halk inanmalarında ve ninnilerde karga ve kuzgun da olumsuzluğu çağırştıran hayvanlardandır. Bu bağlamda karga ve kuzgunlar ölüm, hastalık ve günahın sembolü olmuşlardır. Benzer inanışların izleri dünya edebiyatında da görülmektedir. Shakespeare’in *Macbeth*’inde kuzgunun, sesiyle kötülüğün kapılarını açtığına ve *Othello*’unda kuzgunun, hastalık dolu evin üzerinde dolandığına dair ifadeleri vardır ve iki durumda da kuzgunun kötülüğü, hastalığı yani olumsuzluğu çağırştırdığı görülür.

Kur’an-ı Kerim’de de karga ve ölüm kelimeleri birlikte geçer: “*Derken Allah bir karga gönderdi, ona kardeşinin cesedini nasıl gömeceğini göstermek için toprağı eşeliyordu. Yazıklar olsun bana, şu karga kadar olup da kardeşimin cesedini gömmekten aciz miyim ben? dedi ve pişman olanlardan oldu*” (el-Mâide 5/31).

Eski Türk geleneğinde önemli bir yeri olan şamanlar yaptıkları ritüeller sırasında çeşitli hayvan donlarına girerek ayinini gerçekleştirirdi. Şamanların girdiği hayvan donlarından biri de kargadır. Karga ve kuzgun, özellikle Kuzey Amerika yerlileri mitolojisinde hem doğaüstü bir gücün hilebaz karakteri hem de insanoğluna yardımcı olan hayvan kahraman olarak görülür. Yunan mitolojisinde ise sevgilisi Koranis’in ölüm haberini getirdiği için tanrı Apollon tarafından lanetlenen kuş olan karga inanca göre o zamana dek beyazken siyaha dönmüştür. Günümüzde de karganın uğursuzluk sembolü olarak görülmesi devam etmektedir. Öyle ki Yahudilikte uğursuz olarak algılanan bir hayvan olması nedeniyle bugün Kudüs tapınağının çatısı kargaları uzak tutmak için çivilerle kaplanmış durumdadır (Öztürk, 2009: 561).

Karganın olumsuz niteliği Türk dilinde de yer etmiş durumdadır. Öyle ki “*Besle kargayı oysun gözünü*” ifadesi karganın negatif özelliğini koruyan bir deyim olarak hala günlük dilde kullanılmaktadır.

Altaylılar ve Yakutlarda tözler arasında yer alan tilkinin eski çağlarda ata simgesi olması muhtemeldir. Çin’de iyi şans, uzun ömrü ve kurnazlığı simgeleyen tilki Türklerde de hilekar ve kurnaz bir hayvan olarak tanınmaktaydı. Çeşitli hikâyeler ya da efsanelerde anlatılan, avcılarını yeraldına (ölüme) çekmek isteyen kötü ruhlar arasında kara tilki de sayılmıştır. İslamiyet’te de tilki daha çok yalancılığın, hilekarlığın, korkaklığın ve kurnazlığın simgesi olmuştur (Çoruhlu, 2011: 181-182). *Kelile ve Dimne* hikâyelerinde de davulun sesine aldanan bir tilkinin hikâyesi yer almaktadır.

Yaygın olarak bilinen “*Dandini dandini dastana / Danalar girmiş bostana*” sözlerini içeren ninni de korkutma içermektedir. Dana olarak isimlendirilen hayvan boğa, öküz, inek gibi

Turkish Studies

International Periodical For the Languages, Literature and History of Turkish or Turkic
Volume 8/8 Summer 2013

sığırgiller sınıfındandır. On iki hayvanlı Türk takviminin de yıl simgelerinden bu olan boğa göğe ait bir unsur olarak görülmekle birlikte çoğu kere yer unsuruna dahil edilmiştir. Özellikle yere kurban olarak öküz ve koç cinsi hayvanlar gömülerek sunuluyordu. Bazen yer altı tanrısı olarak görülen Erlik bir boğanın sırtında gösterilmiştir. Aynı tasvir Hint mitolojisindeki Yama için de yapılmaktadır. Aynı zamanda Kara Boğa da Erlik'e kurban olarak sunulmaktaydı. Boğa/öküz, eski İran mitolojisinde de iyi ve kötü yönleri sahiptir. Ahriman'ın yarattığı ilk insan ve ağacın yanında bir de öküz olduğuna inanılır. Ancak Ahriman'ın boğayı öldürürken de tasviri yapılmıştır. Dede Korkut hikâyelerinde de geçen boğa güç, kuvvet ve yiğitliğin simgesidir. Fakat hayvan mücadele sahnelerinde boğanın yenildiği görülmektedir; bu nedenle yer unsuru içerisinde bulunması muhtemeldir (Çoruhlu, 2011: 168).

Toplum içerisinde yaşayan insanlar mensup oldukları topluma ait kültürel kodlarla yani sembollerle düşünür ve hareket ederler. Doğduğumuz andan itibaren zihnimiz sembollere dayanır. Çeşitli sembolleri öğreten kültürel araçlardan biri de ninnilerdir. Bu bağlamda ilk öğrenmelerimizi ninniler aracılığıyla gerçekleştiririz.

SONUÇ

İnsanlar, çevresindekilerle iletişimlerini sağlamak için çeşitli kavramlar, semboller, işaretler, numaralar ve kelimeler kullanmaktadırlar. Folklor ürünlerinde ise bu unsurlara sıkça rastlanmaktadır. Öyle ki ninnilerde ve daha özelden tehdit ve korkutma mahiyetindeki ninnilerde bu türden iletişimi sağlamaya özgü kavramlar, işaretler ve semboller sıklıkla geçmektedir.

Dil, gelenekler ve öteki kültür ürünleri toplumsal çevre olarak organizmanın gelişmesini etkiler ki bunların tamamına toplumsal kalıtım denilir ve kalıtımın gerçekleşmesi kuşaktan kuşağa aktarıma bağlıdır. Özellikle toplumların folkloru, folklor ürünleri bu aktarımda büyük işlev üstlenir. Ninniler de diğer halk edebiyatı ürünlerinde olduğu gibi kültürlere ait kodları aktaran ürünlerden biridir.

Ninniler, bebeği uyutmak için söylenen dörtlükler olmalarının yanı sıra işlevselliği sebebiyle söylendiği topluma ait ipuçları taşıyan folklor ürünleridir. Özellikle anne ve baba ile ilgili ninnilerde, annenin sitemli bir üslupla bir anlamda çocuğundan yakındığı görülür. Bu türden ninnilerde çocuk ya suçların babaya söylenmesiyle ya da anneden yoksun bırakılmakla tehdit edilir. Ninniler aracılığıyla bilinçli ya da bilinçsiz çocuğun zihninde anne ve baba profili (görüntüsü) çizilmektedir. Aslında aynı profil geçirmiş olduğu yaşantılar sonucunda annenin zihnindeki sembolleştirilmiş bilişsel yapısında bulunmaktadır. Dolayısıyla anne ninniye icra ederken o andaki halet-i ruhiyesine göre zihnindeki sembollerden yararlanır.

Türk toplum yapısı dikkate alındığında anne ve baba kavramları saygı, hürmet kavramlarını çağrıştırmaktadır. Bu duruma paralel olarak bahsi geçen türden ninniler kişiliğin süperego ya da persona alanına etki eder. Bu bağlamda geçmiş ve geleceğin sembolü ya da bilişsel temsilcisi olan düşünceler, sonraki davranışları etkileyen ya da onlara neden olan materyallerdir.

Korkutma unsuru olarak Umacı (Umay), dede, derviş ve benzeri (iğneci, iğci baba, kayınpeder, cin, peri, ...) sembollerin yer aldığı ninnilerde çocuklar çoğunlukla hayali varlıklara verilmekle tehdit edilir. Hayali varlıkların ve diğer unsurların her biri birer semboldür. Bandura'nın ifade ettiği gibi insanoğlu, düşünme ve dili kullanabilme gücüne sahip olduğundan geçmişte hafızasında taşıyabilmektedir. Öyle ki anne de cin, peri, iğci, ... ile karşılaşmamıştır ancak bilinçaltında bu şekilde semboller olduğu için çocuğa da benzeri sembollerle yaklaşmaktadır.

İnsanlar, geçirdikleri yaşantıları boyunca çevresindekilerle iletişimlerini sonucunda zihinlerinde sembolleştirilmiş bilişsel yapılar oluştururlar ve bu yapılar daha sonraki

Turkish Studies

International Periodical For the Languages, Literature and History of Turkish or Turkic
Volume 8/8 Summer 2013

davranışlarda somutlaşır. Jung'a göre insanların kişisel ve -daha özelde- ortak (kolektif) bilinçdışındaki bir takım unsurlar özellikle *tedirginlik*, *sıkıntı*, *korku* anlarında yani kritik anlarda ortaya çıkar. Bu bağlamda bazı kavramlar *ortak bilinçdışında* ya da *ortak hafızada* bozulmadan korunmayı başarmıştır. Kısacası dünyanın her tarafında çeşitli anlatıların pek çok benzer konu içermesi ve bu anlatılar içerisindeki *ortak/benzer* unsurların varlığı ortak bilinçdışının varlığını göstermektedir. Ancak bu temaların işlenişinin farklı olması ise her kültürün kendine özel fiziksel, toplumsal, ekonomik ve siyasal koşullarının arketipleri etkileyişinden başka bir şey değildir.

Sonuç olarak kişilerin bazı öğrenmelerini sosyal bilişsel yolla öğrendiği tezinden yola çıkan Bandura, sosyal bilişsel öğrenme kuramını geliştirmiştir. Bu kuramın temel ilkelerinden biri olan *sembolleştirme kapasitesi*, bu çalışmanın bir diğer ayağını oluşturmaktadır. Öyle ki sembolleştirme kapasitesini (ki bu kavramın sağlaması ortak bilinçdışıdır) dolduran araçlardan biri de ninnilerdir. Dolayısıyla ilk öğrenmelerimizi ninniler aracılığıyla gerçekleştiririz ve bu öğrenme, informal eğitimin ilk basamaklarından biridir.

KAYNAKÇA

- AKSAN, Doğan (2004), Dilbilim ve Türkçe Yazıları, Multilingual Yayınları, İstanbul.
- AYDIN, Ayhan (2000), Gelişim ve Öğrenme Psikolojisi, Alfa Basım Yayın, İstanbul.
- (2010), Eğitim Psikolojisi (Gelişim-Öğrenme-Öğretim), Pegem Akademi, Ankara.
- BATUR, Suat (1998), Türk Halk Edebiyatı Açıklamalı- Örnekli, Altın Kitaplar, İstanbul.
- BAYAT, Fuzuli (2007), Türk Mitolojik Sistemi 2, Ötüken Yayınları, İstanbul.
- BEYDİLİ, Celal (2005), Türk Mitolojisi Ansiklopedik Sözlük (çev. Eren Ercan), Yurt Kitap-Yayın, Ankara.
- ÇELEBİOĞLU, Amil (1982), Türk Ninniler Hazinesi, Kitabevi Yayınları, İstanbul.
- ÇORUHLU, Yaşar, (2011), Türk Mitolojisinin Ana Hatları, Kabalıcı Yayınevi, Ankara
- DEMİR, Necati ve Fikriye (2010), Türk Ninnileri, Sarkaç Yayınları, Ankara.
- ELÇİN, Şükrü (1986), Halk Edebiyatına Giriş, Kültür Bakanlığı Yayınları, Ankara.
- ERGAN, Nevin G. (1999), "Türk Atasözleri ve Deyimlerinde Aile ve Akrabalık Anlayışı", Türk Kültürü Kongresi Bildirileri Cilt II, Ankara.
- ERTÜRK, Selahattin (1994), Eğitimde "Program" Geliştirme, Meteksan Yayınevi, Ankara.
- EYÜBOĞLU, İsmet Zeki (1988), Türk Dilinin Etimoloji Sözlüğü, Sosyal Yayınlar, İstanbul.
- GÜNEŞ, Firdevs (2010), "Ninnilerin Çocukların Dil ve Zihinsel Gelişimine Etkisi", Journal of World of Turks, Sayı: 1, Germany, ss. 27-38, <http://www.dieweltdertuerken.org/index.php/ZfWT/%20article/viewArticle/183> (17.02.2013).
- GÜNEY, Eflatun Cem (1967), Folklor ve Eğitim, Milli Eğitim Basımevi, İstanbul.
- (1971), Folklor ve Halk Edebiyatı, Milli Eğitim Basımevi, İstanbul.
- JUNG, Karl Gustav (1996), Analitik Psikolojinin Temel İlkeleri/Konferanslar(çev. Kamuran Şipal), Cem Yayınevi, İstanbul.
- (1997), Analitik Psikoloji (çev. Ender Gürol), Payel Yayınları, İstanbul.

Turkish Studies

International Periodical For the Languages, Literature and History of Turkish or Turkic
Volume 8/8 Summer 2013

- KABADAYI, Abdülkadir (2009), “Ninnilerin Çocuğun Gelişim Alanlarına Katkılarının İçerik Açısından İncelenmesi: Konya Örneği”, *Uluslar arası İnsan Bilimleri Dergisi*, Yıl: 5, Sayı: 1, Sakarya, ss. 276-289.
- KARAKURT, Deniz (2011), *Türk Söylence Sözlüğü/Açıklamalı Mitoloji Sözlüğü*, e-kitap, <http://upload.wikimedia.org/wikipedia/tr/0/00/TurkSoylenceSozlugu.pdf> (07.06.2012).
- KAVCAR, Cahit (1999), *Edebiyat ve Eğitim*, Engin Yayınevi, Ankara.
- KAYA, Doğan (1999), *Anonim Halk Şiiri*, Akçağ Yayınları, Ankara.
- KOZ, M. Sabri (2005), *Her Güne Bir Ninni/Türk Halk Ninnileri*, Yapı Kredi Yayınları, İstanbul.
- KURT, İhsan (1991), *Türk Atasözlerine Psikolojik Bir Yaklaşım*, Kültür Bakanlığı Yayınları, Ankara.
- ONAY, Ahmet Talat (1928), *Halk Şiirlerinin Şekil ve Nev'i*, İstanbul Devlet Matbaası, İstanbul.
- ÖZTÜRK, Özhan (2009), *Folklor ve Mitoloji Sözlüğü*, Phoenix Yayınları, Ankara.
- ROSENBERG, Donna (2007), *Dünya Mitolojisi Büyük Destan ve Söylenceler Antolojisi*, İmge Kitabevi, Ankara.
- SENEMOĞLU, Nuray (2001), *Gelişim Öğrenme ve Öğretim (Kuramdan Uygulamaya)*, Gazi Kitabevi, Ankara.
- UNGAN, Suat (2008), *İşlevsel Yönleriyle Ninniler*, Pegem Akademi, Ankara.
- VAHABZÂDE, Bahtiyar (1999), *Vatan Millet Anadili, Atatürk Kültür Merkezi Yayınları*, Ankara.
- YEŞİLYAPRAK, Binnur (2009), *Eğitim Psikolojisi (Gelişim- Öğrenme-Öğretim)*, Pegem Akademi, Ankara.
- YURTBAŞI, Metin (1994), *Sınıflandırılmış Atasözleri*, Özdemir Yayıncılık, Ankara.

Turkish Studies

International Periodical For the Languages, Literature and History of Turkish or Turkic
Volume 8/8 Summer 2013

